

GIÁ TRỊ DI SẢN NGÔI NHÀ SÀN DÀI CỦA NGƯỜI M'NÔNG Ở TỈNH ĐẮK LẮK VỚI PHÁT TRIỂN DU LỊCH

Nguyễn Vũ Minh, Nguyễn Văn Mạnh*

Trường Đại học Khoa học, Đại học Huế

*Email: nguyenvanmanhcls@yahoo.com

Ngày nhận bài: 17/6/2024; ngày hoàn thành phản biện: 19/9/2024; ngày duyệt đăng: 20/3/2025

TÓM TẮT

Di sản nhà sàn dài của người M'Nông ở tỉnh Đắk Lắk là một loại hình kiến trúc có nhiều nét tương đồng với nhà sàn dài người Ê Đê, mang nhiều giá trị đặc trưng; nhưng từ những thập niên 80 của thế kỷ XX đến nay, loại hình kiến trúc này có xu hướng phân rã để hình thành các ngôi nhà sàn nhỏ. Tuy nhiên, trong những năm gần đây xu hướng phục hồi ngôi nhà sàn dài truyền thống để phục vụ du lịch đã trở nên phổ biến ở nhiều buôn/làng ở tỉnh Đắk Lắk. Đó là việc làm tốt, nhưng bảo tồn như thế nào các giá trị di sản nhà sàn dài truyền thống và vận dụng di sản đó vào phát triển du lịch một cách có hiệu quả lại là những vấn đề phức tạp, khó khăn. Trong nghiên cứu này, chúng tôi tập trung tìm hiểu các giá trị cơ bản về di sản kiến trúc ngôi nhà sàn dài của người M'Nông ở tỉnh Đắk Lắk và vận dụng các giá trị di sản đó trong phát triển du lịch.

Từ khóa: Giá trị, di sản, nhà sàn dài, người M'Nông, tỉnh Đắk Lắk,...

MỞ ĐẦU

Người M'Nông tự gọi mình là Bu-Nông; theo phiên âm tiếng Khmer là Phnong Dom. Người M'Nông (Bu-Nông) là tập hợp các nhóm người địa phương bao gồm: Bu-Đang, Preh, Gar, Nông, Prâng, RLăm, Kuên, Cil Bu Nor¹...Người M'Nông là một cộng đồng dân cư thuộc ngữ hệ Môn - Khmer, sinh sống lâu đời ở khu vực Trường Sơn - Tây Nguyên; với dân số năm 2019 là 127.334 người. Tại tỉnh Đắk Lắk có 48.505 người M'Nông, chiếm 38,9% tổng số người M'Nông ở Việt Nam². Trong quá trình tồn tại của mình, cộng đồng cư dân này đã sáng tạo nhiều giá trị văn hóa độc đáo; trong đó, phải kể đến dấu ấn kiến trúc ngôi nhà sàn dài của người M'Nông RLăm, M'Nông Cil, M'Nông

¹ https://vi.wikipedia.org/wiki/Ng%C6%B0%E1%BB%9Di_M%27N%C3%B4ng

² <https://nhandan.vn/dan-toc-mnong-post723911.html>

Kueenh ở huyện Lắk và Krông Bông³, một di sản văn hóa hình thành “vào những thập niên cuối thế kỷ XX” [4, tr. 702 -703]. Tuy nhiên, từ năm 1980 trở lại đây, tỉnh Đắk Lắk đã thực hiện việc tách hộ (các hộ trong căn nhà sàn dài ra ở riêng), phát triển kinh tế vườn, tạo điều kiện cho đồng bào phát triển kinh tế, nâng cao đời sống. Từ đó, nhiều hộ gia đình đồng bào đã phá bỏ dần những căn nhà sàn dài truyền thống mà thay vào đó là những ngôi nhà cao tầng trẻ em cũng dần “quên” những ngôi nhà sàn dài [3, tr. 511]; nhưng những năm gần đây xu hướng phục hồi ngôi nhà dài truyền thống để phục vụ du lịch đã trở nên phổ biến ở nhiều buôn/làng ở tỉnh Đắk Lắk. Đó là việc làm tốt, cần phát huy, nhưng bảo tồn như thế nào các giá trị di sản nhà dài truyền thống và vận dụng di sản đó vào phát triển du lịch một cách có hiệu quả là những vấn đề phức tạp, khó khăn. Trên cơ sở đó, chúng tôi sử dụng phương pháp phân tích, tổng hợp các nguồn tư liệu thành văn và phương pháp điền dã dân tộc học tại vùng người M'Nông ở huyện Lắk và Krông Bông tỉnh Đắk Lắk, tập trung đề cập đến các vấn đề, sau: (i). Khái quát về di sản kiến trúc ngôi nhà sàn dài của người M'Nông ở tỉnh Đắk Lắk (ii) Các giá trị cơ bản về di sản kiến trúc ngôi nhà sàn dài của người M'Nông ở tỉnh Đắk Lắk; (iii). Vận dụng các giá trị di sản đó với phát triển du lịch.

1. KHÁI QUÁT VỀ DI SẢN KIẾN TRÚC NGÔI NHÀ SÀN DÀI CỦA NGƯỜI M'NÔNG Ở TỈNH ĐẮK LẮK

Đắk Lắk là vùng đất chứa đựng kho tàng di sản văn hóa phong phú và đa dạng. Trong kho tàng di sản văn hóa ấy, kiến trúc nhà sàn dài của người M'Nông (sang dök) nổi lên như một điểm sáng vô cùng đặc sắc. Nó là một phức hợp không gian kiến trúc độc đáo, không chỉ là nơi chung sống của một cộng đồng đại gia đình mẫu hệ, mà còn thể hiện nét đặc trưng trong đời sống văn hóa, tín ngưỡng – tâm linh độc đáo, mang những giá trị nhân văn sâu sắc, góp phần quan trọng làm đa dạng hơn di sản văn hóa truyền thống của dân tộc M'Nông.

Thông thường, ngôi nhà sàn dài của dân tộc M'Nông được nối dài khi mỗi một thành viên nữ trong đại gia đình lấy chồng. Cứ vậy, căn nhà nối dài để làm nơi ở cho đôi vợ chồng mới; rồi đến đời cháu gái, ngôi nhà lại tiếp tục nối dài, “dài như tiếng chiêng ngân” mãi che chở cho cuộc sống của nhiều thế hệ...

Vật liệu làm nên ngôi nhà dài truyền thống của người M'Nông chủ yếu bằng gỗ, tre, nứa, mái tranh,... Kết cấu của nhà là cột xà bằng gỗ tốt có sức chịu đựng dài lâu cùng năm tháng. Các xà ngang, xà dọc, đòn dông luôn luôn bám nguyên tắc được đeo hoàn toàn bằng tay, từ những cây gỗ nguyên vẹn dài có thể tới trên chục mét.

³ Người M'Nông Ga, Nong, Prâng, Preh,...lại ở nhà đất. Kiến trúc nhà sàn dài của người M'Nông về cơ bản học theo và giống với nhà sàn dài của người Ê Đê.

Sàn nhà bằng phen nửa, mái lợp cỏ tranh, vách thưng theo chiều dọc bằng ván hoặc tre nửa như người Ê Đê, nhưng khác ở chỗ không theo lối kiến trúc hình thuyền “thượng thách - hạ thu” của người Ê Đê [4, tr. 703].

Trong không gian ấy, đêm đêm cả đại gia đình quây quần sum họp bên bếp lửa. Đàn bà con gái dệt vải, thêu thùa; đàn ông sửa lại cái cày, cái cuốc; người già kể sử thi, đọc truyện thơ cho con trẻ. Cũng trong không gian ấy, các lễ nghi, tập tục của người M’Nông được thể hiện trọn vẹn như hồn cốt của dân tộc này và ở đó, các nét điêu khắc, trang trí, tạo hình đều phong theo mô típ chế độ mẫu hệ, tín ngưỡng phồn thực nguyên thủy,...

2. CÁC GIÁ TRỊ CƠ BẢN VỀ DI SẢN KIẾN TRÚC NGÔI NHÀ SÀN DÀI CỦA NGƯỜI M’NÔNG Ở TỈNH ĐẮK LẮK

Di sản kiến trúc ngôi nhà sàn dài của người M’Nông ở tỉnh Đắk Lắk tập trung ở những giá trị, sau: Cảnh quan và kết cấu kiến trúc, không gian gắn kết cộng đồng đại gia đình mẫu hệ, nghệ thuật tạo hình, giá trị tâm linh, bảo tàng di sản văn hóa dân tộc,...

2.1. Cảnh quan

Giá trị đầu tiên về ngôi nhà sàn dài của người M’Nông ở tỉnh Đắk Lắk là cảnh quan kiến trúc: Với việc chọn địa thế dựng nhà theo lối kiến trúc mật tập tạo nên khung cảnh đầm ấm, vui tươi. Theo đó, trong tổng thể không gian buôn/ làng, những ngôi nhà sàn dài (Sang Đôk) truyền thống thường được tạo dựng ở hai bên con đường qua thôn/bản. Ngoài ra, nhà được dựng theo lối tận dụng môi trường tự nhiên và quan niệm tâm linh với việc chọn hướng bắc – nam cho ngôi nhà. Tính theo hai đầu của cây đòn nóc, nhà M’Nông làm theo hướng bắc – nam để các phòng được tiếp nhận ánh sáng một cách điều hòa và về mùa mưa, nhà cũng tận hưởng được ánh nắng của mặt trời để hơi sấy các phòng, hạn chế sự ẩm ướt; đồng thời phân biệt ngôi nhà của người sống và nhà của người chết trong hai thế giới đối lập (kiến trúc nhà mồ theo hướng đông – tây) [2, tr.104].

Giá trị thứ hai là kỹ thuật dựng nhà tỉ mỉ, đơn giản, linh hoạt tháo rời, lắp ráp nhanh gọn nhưng chắc chắn: Để dựng lên một ngôi nhà dài, người/ nghệ nhân bằng các công cụ thô sơ, như rìu, kga và cái liềm dùng để cắt cỏ tranh và xén mái. Cách kết cấu ngôi nhà M’Nông dựa trên kỹ thuật buộc, khắc ngoạm, ốp, đục lỗ tra chốt,... Tất cả phải thực hiện rất nhiều công đoạn, đòi hỏi sự tỉ mỉ, kiên trì. Từ việc chuẩn bị nguyên liệu chặt tre, chẻ nửa, đan vách, cắt cỏ tranh bện chặt để lợp mái... đều được làm thủ công với những “bí quyết” riêng biệt, tạo nên một thiết kế kiên cố, vững chãi, kể cả khi được nối dài.

Kết cấu một vì cột ngôi nhà chắc chắn mà đơn giản; nó gồm hai cột cái (Kme) chôn xuống đất chừng 0.45m (một heh) và một quá giang/ xà ngang (Ê đa). Kích thước một vì cột phổ biến là: Nếu nhà có quá giang dài từ 3.20 đến 3.60m (7.8heh), cột cao từ 3.60 đến 4.00m kể cả phần chôn xuống đất sẽ có được lòng nhà rộng khoảng 4.50 đến 5.30m (10 đến 12 heh). Từ xà đầu cột, kèo già buông xuống chân mái khoảng 2.35m (3 heh). Từ quá giang đến dầm ngang sàn nhà khoảng 2.25m (5 heh) [2, tr.106]. Cột, quá giang/xà ngang và xà dọc đều đa giác và có xu hướng về tròn. Đầu hai cột cái đều được khoét ngàm để đặt đôi xà dọc. Hai đầu cây quá giang được khoét ngàm để quàng lên đôi xà dọc lên trên. Để được chắc chắn hơn bên cạnh mỗi quá giang chính, người ta lại đặt thêm một quá giang phụ. Ở hàng dọc ngôi nhà, kết cấu chỉ có hai hàng cột và hàng dầm dọc được phân bố đều trên các dầm ngang.

Nhà M'Nông có hai mái hình thang cân, đáy dài nằm theo cây đòn nóc. Do đó mà hai đầu mái nhô ra. Ở hai hồi đều không có chái. Bộ sườn của mái, lớp dưới là các "kèo già" (kèo không ráp vào đầu cột) (mal), trên kèo là các đòn tay, trên nữa là rui rời đến mè, trên cùng là lớp có tranh. Tuy mái lợp tranh, nhưng cách lợp của người M'Nông khá chắc chắn: gốc các phen tranh được đặt vào các đòn tay nhưng quay xuống dưới, buộc dè cây mè lên trên, rồi người ta mới bẻ quạt ngọn phen tranh xuống phía dưới. Đến lượt các phen tranh khác người ta cũng làm như vậy, với cách lợp này, các lá tranh không thể tụt ra khỏi phen.

2.2. Không gian gắn kết cộng đồng đại gia đình mẫu hệ

Giá trị đầu tiên trong không gian kiến trúc nhà sàn dài của người M'Nông ở tỉnh Đắk Lắk là sự kết nối cộng đồng đại gia đình mẫu hệ: Trong đó, không gian nội thất được chia thành 2 phần tính theo chiều dọc từ 2 cửa ra vào. Không gian đầu gọi là gah: Phía đầu nhà cửa chính, là không gian tiếp khách, họp bàn việc chung của cả gia đình, lễ cúng hoặc sinh hoạt diễn tấu cồng chiêng, là nơi cúng thần, là chỗ ngủ của con trai chưa vợ, hoặc những người vì lý do nào đó rời nhà vợ về ở nhà mẹ, là nơi đặt nhiều đồ vật quý (chiêng, ché, nồi đồng...), nơi có bếp lửa thiêng dùng cho khách và dùng để chuẩn bị lễ vật cúng tế, (kpun tuk chim),... Có thể nói, gah là không gian thiêng, nơi sinh hoạt và cố kết cộng đồng đại gia đình mẫu hệ.

Giá trị tiếp theo trong không gian kiến trúc nhà sàn dài của người M'Nông ở tỉnh Đắk Lắk là sự bao bọc, che chở trong tình thương mẫu tử của đại gia đình mẫu hệ: Đó là sự phân định không gian ngủ (gọi là ôk) trong kiến trúc nhà dài. Ôk là phần tiếp theo của gian khách (gọi là gah), dùng làm chỗ ngủ và sinh hoạt riêng của các gia đình nhỏ (gia đình hạt nhân). Ôk là nơi ngủ, đặt bếp, chỗ nấu ăn và là chỗ ở của các đôi vợ chồng và con cái của họ. Mỗi buồng ôk của gia đình nhỏ được thiết kế cửa sổ bên hông và nhìn vào các cửa sổ sẽ biết trong ngôi nhà dài này có bao nhiêu phụ nữ đã lập gia đình. Đây chính là điều tạo nên sự độc đáo trong không gian văn hoá kiến trúc nhà dài.

Diện tích ôk theo chiều dọc phía Đông là những buồng ngủ cho từng cặp vợ chồng, có phen ngăn, theo thứ tự; buồng thứ nhất từ cửa sau/cuối nhà là của vợ chồng người đứng đầu gia đình (Khoa Sang), tiếp đến là buồng để đồ dùng và cũng là buồng dành cho con gái út, rồi mới là buồng các gia đình nhỏ cô gái cả, thứ,... Khi con gái lấy chồng, người mẹ đứng đầu gia đình lại dựng thêm/nói thêm ở cuối nhà một gian nữa và người mẹ cùng chồng chuyển sang gian mới lập để ở. Theo đồng bào, vợ chồng chủ nhà/người mẹ phải ở cuối nhà để bảo vệ, chăm sóc cho con cháu của mình, như gà mẹ bao bọc, che chở cho đàn gà con⁴.

2.3. Giá trị về nghệ thuật tạo hình

Giá trị của nhà sàn dài M'ông ở Đăk Lăk còn thể hiện ở nghệ thuật tạo hình "rất cầu kỳ về họa tiết hoa văn trang trí" [7, tr. 348], mang đậm dấu ấn núi rừng Tây Nguyên và dấu ấn đặc trưng của chế độ mẫu hệ. Dấu ấn đó thể hiện trước hết ở các cầu thang nhà dài, nơi đầu tiên những người khách đến nhà phải bước qua. Theo đó, mỗi ngôi nhà dài của người M'ông, phía trước nhà có hai cầu thang, một dành cho khách và một dành cho người nhà; mỗi cầu thang phía đầu phần cao hơn sàn nhà, nơi tiếp giáp với hiên nhà được tạc hình mặt trăng lưỡi liềm, dưới hình lưỡi liềm khắc hai bầu vú căng tròn, tượng trưng cho uy quyền của người mẹ. Cách trang trí, thiết kế những họa tiết trên cầu thang đều khéo léo khắc họa cho ước vọng cuộc sống bình yên, no đủ, hướng về cội nguồn, gửi gắm ước vọng về sự sinh sôi, thịnh vượng.

Đặc biệt, các chạm khắc trang trí thể hiện tín ngưỡng phồn thực và uy quyền của mẫu hệ được thể hiện ở hầu hết cột, xà ngang, xà dọc trong nhà dài, như đôi bầu vú, vàng trắng khuyết, hình con rùa, voi, cua, cá, con kỳ đà, con rồng, hình chày cối,... Thông qua đó, người dân M'ông với mong muốn sẽ mang đến cho gia đình những điều may mắn, ngăn chặn, những rủi ro và muốn nhắc nhở con cháu phải nhớ đến nguồn sữa đã nuôi dạy mình trưởng thành, ghi nhớ công lao của những người phụ nữ trong xây dựng và phát triển gia đình, mong muốn sự sinh sôi, vững bền của gia đình,...

2.4. Giá trị tâm linh

Đứng ở góc độ đa/phiếm thần, rừng núi, cỏ cây, đâu đâu cũng có thần, thì ngôi nhà dài người M'ông ở Đăk Lăk là một không gian tâm linh sâu sắc: Cột gỗ, tre, nứa, lá,... lấy từ rừng là của thần, rồi những cầu thang, cột, xà ngang, xà dọc được đục gọt, chạm khắc những biểu tượng mặt trăng, bầu vú, các loại động thực vật của rừng từ đôi bàn tay, trí óc của các nghệ nhân,... Tất cả không đơn thuần là những vật thể bình thường mà trong đó ẩn chứa một thế giới siêu thực, một không gian kiến trúc đối thoại, tri ân với thần linh, với ông bà tổ tiên đã khuất, một không gian thể hiện thế giới

⁴ Theo đồng bào, phía cuối nhà, cửa sau nguy hiểm, thú vật thường vào nhà theo hướng này.

quan, nhân sinh quan, ước vọng về cuộc sống no ấm, yên bình cho cộng đồng đại gia đình mẫu hệ.

Giá trị tâm linh của ngôi nhà dài M'Nông ở Đắk Lắk còn thể hiện ở những kiêng kỵ, những quan niệm có tính luật tục linh thiêng, như:

- Theo truyền thống, người M'Nông sống trong các ngôi nhà sàn dài với mười nóc nhà quần tụ hai bên con đường tạo thành một buôn (làng). Tính theo hai đầu của cây đòn nóc, nhà M'Nông làm theo hướng bắc - nam, không được làm nhà hướng đông - tây, vì đó là hướng nhà mồ.

- Khi ngôi nhà cơ bản đã hoàn tất phần sàn, phần mái và tạm thời thưng kín xung quanh, đồng bào tổ chức lễ lên nhà mới (Mmăm Pih Sang hay Đi Đôh Sang Mrao). Bao giờ xong hết mọi công việc xây dựng ngôi nhà mới làm lễ khánh thành (Păng Sang)⁵ để tạ ơn thần linh.

- Khi ngủ, người M'Nông chỉ quay đầu về hướng đông, hướng tây là hướng người chết.

- Cầu thang bao giờ cũng được làm số lẻ, thường 5,7,9 bậc lên xuống.

2.5. Giá trị bảo tàng di sản văn hóa dân tộc

Ngôi nhà sàn dài của người M'Nông ở Đắk Lắk còn mang giá trị lưu giữ nhiều di sản văn hóa dân tộc độc đáo. Trước hết sát vách sau hàng cột mé tây, chạy dài đến chục mét suốt dọc gian gah/gian khách, kê một chiếc ghế dài độc mộc cao chừng một mét là Gah Kpan. Đó là chỗ ngồi của các nhạc công trong những ngày hũu sự. Dưới gầm ghế là nơi để trống cái mặt da, cồng, chiêng đủ loại to nhỏ khác nhau. Sát vách sau hàng cột mé đông là nơi xếp đặt có hàng lối các loại ché ủ rượu cần, nhất là những ché quý, như Ché Yang nông, ché Túc, ché Tang và các loại nôi đồng. Ở phía trên mái nhà là các loại cung tên, lao – những dụng cụ săn bắt thú rừng; ở trên các cột, xà ngang, xà dọc là các hình tượng chạm khắc hình con vật của núi rừng, sông suối Tây Nguyên như voi, cua, cá, con kỳ đà, con rồng, rùa...

Như vậy, không gian gah của nhà dài còn là nơi lưu giữ, trang trí, nhiều di sản của văn hóa dân tộc. nơi trưng bày những chiến lợi phẩm trong săn bắn và các sản vật quý của núi rừng Tây Nguyên. Với tất cả những điều đó, có thể nói, nhà dài của người M'Nông không chỉ là nơi sinh tồn, cộng cảm, cộng đồng, cộng mệnh của đại gia đình mẫu hệ, nơi lưu trú và tỏ lòng mến khách, nơi linh thiêng, nơi kể chuyện sử thi và truyền dạy tri thức địa phương,...mà còn là không gian sinh động, bảo tàng lưu giữ các di sản văn hóa độc đáo của dân tộc.

⁵ Păng Sang là lễ lớn và lễ cuối cùng của toàn bộ quá trình tạo dựng ngôi nhà. Ấy là khi đã đặt được cây chân vách (Păng lang Tul) để cấm những nan công (nan đứng) của hàng phen vây quanh nhà và quanh các căn buồng.

3. VẬN DỤNG GIÁ TRỊ NGÔI NHÀ SÀN DÀI TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI M'NÔNG Ở TỈNH ĐẮK LẮK VỚI PHÁT TRIỂN DU LỊCH

Để vận dụng các giá trị đặc trưng ngôi nhà sàn dài của dân tộc M'Nông ở tỉnh Đắk Lắk với phát triển du lịch, thiết nghĩ nên thực hiện một số giải pháp, sau đây:

- *Trước hết, phải chọn lựa hình thức bảo tồn/phục dựng di sản kiến trúc nhà sàn dài M'Nông*

Đứng trên quan điểm lịch sử, việc bảo tồn ngôi nhà sàn dài truyền thống như những gì nó vốn có chưa hẳn đã là hợp lý và trong một số trường hợp không mang tính thực tế, nhất là khi môi trường tự nhiên biến đổi, các vật liệu gỗ quý, và cả tranh tre, nứa, lá cũng không còn nhiều như trước đây,...

Chấp nhận thực tiễn khách quan đó cũng đồng nghĩa với việc thừa nhận phương pháp bảo tồn giá trị di sản kiến trúc ngôi nhà dài truyền thống của người M'Nông ở tỉnh Đắk Lắk một cách linh hoạt, phù hợp với thực tế tự nhiên và xã hội hiện nay. Tuy nhiên, trong mọi hình thức bảo tồn/phục dựng có thể thay đổi nguyên vật liệu ở một số bộ phận nào đó, nhưng phải đảm bảo, tôn trọng tính khoa học, phải chú ý hướng đến bảo tồn nguyên dạng các giá trị đặc trưng của di sản kiến trúc nhà sàn dài M'Nông: Cảnh quan kiến trúc về địa hình, địa vật, về không gian gah – không gian thiêng, không gian cộng đồng, không gian trình diễn và truyền dạy tri thức địa phương, không gian lưu trú, tiếp khách, không gian kể chuyện sử thi không gian bảo tàng trưng bày các hiện vật di sản văn hóa dân tộc; không gian ôk với các gian ngủ, bếp và nghệ thuật tạo hình ở cầu thang, ở các cột, xà ngang, xà dọc, vách nhà theo lối “thượng thách, - hạ thu”,...

Nên nhớ rằng, mọi sự lưu giữ, bảo tồn kiến trúc ngôi nhà dài truyền thống của người M'Nông ở tỉnh Đắk Lắk không phải đơn thuần phục dựng, mà phải chú ý đến hồn cốt văn hóa tâm linh của nó. Đó là phải thổi vào ngôi nhà dài sức sống trong không gian buôn/làng, tạo môi trường thường xuyên sinh hoạt cộng đồng, giữ gìn và thực hành các giá trị đặc trưng như bếp lửa luôn được nóng ấm, kể chuyện sử thi, truyền dạy tri thức dân gian, trình diễn nghệ thuật, không gian bảo tàng trưng bày di sản văn hóa,...

- *Tiếp đến, phải lựa chọn hình thức/loại hình du lịch các giá trị đặc trưng của di sản kiến trúc nhà sàn dài M'Nông*

Hiện nay, loại hình du lịch di sản nhà sàn dài truyền thống của người M'Nông (mô phỏng theo nhà sàn dài của người E Đê) đang được tỉnh Đắk Lắk triển khai khá phổ biến là du lịch cộng đồng. Theo báo cáo của Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch tỉnh Đắk Lắk, hiện nay có 17 buôn trên địa bàn toàn tỉnh đã phục dựng kiến trúc nhà sàn dài và đang đưa vào kế hoạch phát triển du lịch cộng đồng, như buôn Yang, xã Kroong Na, huyện Buôn Đôn, buôn Tri B, xã Krông Na, huyện Buôn Đôn; Buôn Akô Dông,

phường Tân Lợi, buôn Tuôr, xã Hòa Phú, buôn Kmrong B, buôn Tong Jú, xã Ea Kao, thành phố Buôn Ma Thuột; buôn Jun, thị trấn Liên Sơn, buôn M'Liêng, xã Đắk Liêng, buôn Triết, xã buôn Triết, buôn Dong Bắ xã Yang Tao, huyện Lắk; buôn Ja, xã Hòa Sơn, buôn Đắk Tuôr, xã Cư Pui, huyện Krông Bông; buôn Tring, phường An Lạc, buôn Klia, phường Đạt Hiếu, thị xã Buôn Hồ; buôn Kuốps, xã Dray Sáp, huyện Krông Na; buôn Kon H'Ring, xã Ea H'đing, buôn Thái, xã Ea Kuêt, huyện Cư M'gar;... Trong đó, buôn Akô Đông, phường Tân Lợi, thành phố Buôn Mê Thuột được công nhận là điểm du lịch cộng đồng.

- *Sau nữa, phải xây dựng các giá trị đặc trưng của di sản kiến trúc nhà sàn dài của người M'Nông thành sản phẩm du lịch*

Muốn biến các giá trị đặc trưng của ngôi nhà sàn dài M'Nông thành sản phẩm du lịch, trước hết ngôi nhà sàn dài phải được phục dựng trong không gian hợp lý, đặt trong tổng thể cấu trúc tự nhiên và xã hội của buôn/làng (hai bên trục đường giao thông của buôn và nhà được dựng theo hướng bắc – nam, cao ráo, thoáng mát,...) và phải tự cộng đồng tham gia coi ngôi nhà đó là của mình, cùng nhau bảo quản, sinh hoạt văn hóa thường xuyên. Đặc biệt, trong quá trình phục dựng cần chú ý bảo tồn nguyên dạng các giá trị đặc trưng vốn có của ngôi nhà dài, như giá trị về cảnh quan và kết cấu kiến trúc, giá trị liên kết cộng đồng, giá trị nghệ thuật điêu khắc biểu tượng gắn với đại gia đình mẫu hệ và thế giới động, thực vật của núi rừng Tây Nguyên, giá trị tâm linh,...

Trên cơ sở đó, cần tổ chức tuyên truyền, quảng bá hình ảnh, giá trị ngôi nhà sàn dài qua các phương tiện công nghệ hiện đại, như lập các trang web, mobile app, tờ rơi, áp phích,... Bên cạnh đó, cần liên kết giữa 4 nhà: **Nhà nước** (Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch, UBND xã, huyện: Thống nhất chủ trương, chính sách; hỗ trợ ban đầu; quảng bá mời gọi đầu tư,...), **Nhà khoa học** (nghiên cứu và vận dụng các giá trị đặc trưng của kiến trúc nhà dài phục vụ du lịch và cùng với Sở Du lịch, doanh nghiệp thiết kế tuyến điểm các tour du lịch hợp lý, bồi dưỡng kiến thức cần thiết về giá trị du lịch của nhà sàn dài, cũng như những hiểu biết cần thiết về hoạt động du lịch), **Doanh nghiệp** (công ty du lịch: Nghiên cứu lập các tour du lịch kết nối, xây dựng các chương trình kế hoạch khai thác tour, quảng bá, marketing, lập web. Mobile app, chuyển giao tour cho các công ty du lịch vùng miền khác,...), và **Người dân** (già làng, hội đồng già làng, trưởng thôn/ buôn: Tổ chức môi trường du lịch xanh, sạch, đẹp, người dân là chủ thể tham gia mọi hoạt động du lịch, như hướng dẫn viên, tình nguyện viên, nhân viên lễ tân, lưu trú, nhà hàng,...) để cùng nhau lập kế hoạch, xây dựng các tour du lịch kết nối nhiều tuyến, điểm; trong đó, lấy di sản kiến trúc nhà dài M'Nông làm điểm nhấn của các tour du lịch.

Cuối cùng, muốn biến di sản nhà dài người M'Nông thành sản phẩm du lịch, tự thân đội ngũ hướng dẫn viên du lịch phải là người M'Nông và người dân trong buôn/

làng phải am hiểu tường tận các giá trị đặc sắc, cụ thể di sản kiến trúc ngôi nhà sàn dài của dân tộc mình. Muốn vậy, cần phải có kế hoạch tập huấn hướng dẫn viên du lịch và người dân địa phương hiểu rõ các giá trị đặc trưng của di sản kiến trúc nhà sàn dài M'ông để giới thiệu cho du khách.

KẾT LUẬN

Đắk Lắk nói riêng và Tây Nguyên nói chung là vùng đất linh thiêng, nơi lưu giữ nhiều di sản văn hóa đặc sắc. Nhà rông, nhà dài, kho tàng sử thi, luật tục,... Trong đó, nhà sàn dài của người M'ông nổi lên như là một di sản độc đáo, mang nhiều giá trị văn hóa đặc trưng: Giá trị cảnh quan và kết cấu kiến trúc, giá trị cổ kết cộng đồng đại gia đình mẫu hệ, giá trị trình diễn ca múa nhạc truyền thống, truyền dạy tri thức địa phương và kể chuyện sử thi, giá trị bảo tàng trưng bày các hiện vật và nghệ thuật điêu khắc dân tộc... Những giá trị đó của di sản kiến trúc ngôi nhà sàn dài của người M'ông cần phải được bảo tồn để không chỉ giữ gìn bản sắc văn hóa của dân tộc mà còn vận dụng giá trị của di sản đó vào hoạt động du lịch, góp phần phát triển kinh tế - xã hội ở tỉnh Đắk Lắk nói riêng và cả nước nói chung.

LỜI CẢM ƠN

Bài viết này là kết quả nghiên cứu của đề tài Khoa học và Công nghệ tỉnh Đắk Lắk “Nghiên cứu bảo tồn di sản kiến trúc truyền thống của các dân tộc thiểu số tại chỗ gắn với phát triển du lịch”.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. J. Dournes (2017), *Miền đất huyền ảo*, Nxb. Thông tin và Truyền thông, Hà Nội.
- [2]. Bế Viết Đăng, Chu Thái Sơn, Vũ Thị Hồng, Vũ Đình Lợi (1982), *Đại cương về các dân tộc M'ông, M'ông ở Đắk Lắk*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [3]. Lưu Hùng (2014), *Góp phần tìm hiểu Trường Sơn - Tây Nguyên*, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội.
- [4]. Tỉnh ủy- HĐND – UBND tỉnh Đắk Lắk, (2015), *Địa chí Đắk Lắk*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [5]. Nguyễn Khắc Tụng (2023), *Nhà ở cổ truyền các dân tộc Việt Nam*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [6]. Viện Dân tộc học (1984), *Các dân tộc ít người ở Việt Nam (Các tỉnh phía Nam)*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [7]. Vương Xuân Tình (Cb) (2018), *Các dân tộc ở Việt Nam*, T.4, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội.

THE CULTURAL HERITAGE OF M'NONG LONG STILT HOUSES IN ĐAK LAK PROVINCE AND THE ROLE FOR TOURISM DEVELOPMENT

Nguyen Vu Minh, Nguyen Van Manh*

University of Sciences, Hue University

*Email: nguyenvanmanhcls@yahoo.com

ABSTRACT

The heritage of the the M'Nong long house in Dak Lak province represents a distinctive architectural style that has many similarities with the long houses of the Ede people, carrying many rich cultural and historical values. However, since the 1980s,, this type of architecture has gradually declined, giving way to smaller stilt houses. In recent years, In recent years, the restoration of traditional long houses for tourism purposes has gained popularity in many hamlets and villages across Đak Lak province. This is a positive development, preserving the heritage values of these traditional long houses while leveraging them for sustainable tourism development presents complex challenges. This study, therefore, aims to examine the fundamental cultural and architectural values of the M'nông long houses in Đắk Lắk province and explore their application to effective tourism development strategies..

Keywords: Heritage, Dak Lak province, long house, M'Nong people, value.

Nguyễn Vũ Minh sinh ngày 28/10/1980 tại thành phố Huế. Ông tốt nghiệp ngành kiến trúc tại đại học Kiến trúc Hà Nội năm 2003, nhận bằng thạc sĩ năm 2006. Năm 2013, ông nhận bằng tiến sĩ tại Trường Cảnh quan Versailles, Cộng hòa Pháp. Hiện nay, ông đang công tác tại Khoa Kiến trúc, Trường Đại học Khoa học, Đại học Huế.

Lĩnh vực nghiên cứu: Quy hoạch đô thị, kiến trúc, bảo tồn và cảnh quan.

Nguyễn Văn Mạnh sinh ngày 03/12/1956 tại Quảng Bình. Ông tốt nghiệp cử nhân chuyên ngành Dân tộc học tại trường Đại học Tổng Hợp Hà Nội năm 1979, nhận học vị Tiến sĩ chuyên ngành Dân tộc học năm 1991 tại trường Đại học Tổng Hợp Kazan, Liên xô cũ; được phong học hàm PGS năm 2003. Hiện nay, ông công tác tại Khoa Lịch Sử, trường Đại học Khoa học – ĐH Huế.

Lĩnh vực nghiên cứu: Dân tộc học, Nhân học, Văn hóa học, Tôn giáo học,...